

Vývoj zaměstnanosti žen v ČSSR 1954—1973 ve světle vybraných statistických ukazatelů

MIROSLAV FORET - MICHAL ILLNER

Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha

Při analýze vývoje zaměstnanosti žen v naší republice se jako jeden z dílčích informačních zdrojů mohou uplatnit také některé dlouhodobě sledované statistické ukazatele ekonomické aktivity ženské populace. Rozbor časových řad těchto ukazatelů může vhodně dokreslit kvalitativní historickou analýzu měnícího se postavení ženy v naší společnosti, může vytvořit rámec pro interpretaci podrobněji zaměřených sociologických výzkumů a může pochopitelně také představovat důležitou informaci pro řízení a plánování. Dlouhodobé časové řady je možné extrapolovat a získané hodnoty pak využít prognosticky, tj. chápat je orientačně jako tu variantu budoucnosti, která by mohla nastat, pokud by se sledované ukazatele vyvíjely mechanicky podle trendu založeného v minulosti. Tato informace může v některých případech naznačit potenciální ekonomické a sociální problémy a tak i směr nezbytných společenských intervencí.

Cílem této stati je podat přehled o minulém vývoji několika statistických ukazatelů charakterizujících celkovou úroveň zaměstnanosti žen v naší vlasti a strukturu této zaměstnanosti podle sektorů a odvětví národního hospodářství. Přehled je doplněn výsledky extrapolace těchto řad do r. 1990. Snažili jsme se volit ukazatele, které by sledované jevy charakterizovaly co nejvýstižněji, byly ve statistice k dispozici v dlouhodobé perspektivě¹ a jejichž počet by byl úměrný rozsahu této zprávy. Je však zřejmé, že úroveň i strukturu ekonomické aktivity žen by bylo možné postihnout i prostřednictvím jiných, resp. dalších statistických údajů a že tedy ukazatele, s nimiž zde budeme pracovat, jsou z hlediska teoretického rozboru ženské zaměstnanosti do určité míry arbitrární.

Úroveň zaměstnanosti žen charakterizujeme

1. podílem žen pracujících v národním hospodářství z celkového počtu žen,
2. podílem žen pracujících v národním hospodářství z celkového počtu žen v produktivním věku (15–54 let),
3. podílem žen na počtu pracujících v národním hospodářství.

Prvé dva ukazatele zobrazují proces postupného včleňování ženské populace do pracovního procesu, přičemž druhý z nich naznačuje, jak se postupně vyčerpává ona věková kategorie (tj. kategorie 15–54letých), kterou můžeme považovat za vlastní rezervoár ženské pracovní síly. Třetí indikátor pak ukazuje, jak se v důsledku uvedeného procesu postupně mění složení celého souboru pracujících v národním hospodářství, pokud jde o zastoupení jednotlivých pohlaví.

*Strukturu zaměstnanost žen*² analyzujeme jednak podle národohospodářských sektorů — sledujeme proto podíly žen mezi pracujícími

1. v primárním sektoru,
 2. v sektoru sekundárním a
 3. v sektoru terciárním,
- jednak podle několika vybraných národohospodářských odvětví; zařazujeme ukazatele
4. podíl žen mezi pracujícími v průmyslu,
 5. ve stavebnictví,
 6. v zemědělství,
 7. v obchodě a veřejném stravování,
 8. v dopravě (nevýrobních složkách),
 9. ve vědě a výzkumu,
 10. ve zdravotnictví a sociální péči,
 11. ve školství, kultuře a osvětě,
 12. v soudnictví a správě.

¹ Všechny dále uvedené ukazatele zachycují konečný stav — tzn., že jejich hodnoty byly zjištěny k 31. 12. příslušného roku.

² Pokud v dalším hovoříme o „zaměstnanosti žen“,

máme na mysli procentuální zastoupení žen v celkovém počtu pracujících jednotlivých úseků národního hospodářství, a nikoliv podíl žen pracujících v těchto úsecích na celkovém počtu pracujících žen.

Ukazatele 4–7 zachycují zaměstnanost žen v některých výrobních odvětvích, ostatní se vztahují k odvětvím nevýrobním. Pohyb těchto ukazatelů vystihuje proces diferencovaného uplatnění ženské pracovní síly na různých úsecích národního hospodářství, a tedy současně i vývoj jejich feminizace, resp. maskulinizace. Jde o proces reagující na celou řadu různých faktorů – mj. na odlišný obsah práce v jednotlivých odvětvích a s tím spojené rozdíly v kvalifikačních nárocích a pracovních podmínkách, včetně časového režimu práce, na měnící se priority rozvoje různých strukturních složek národního hospodářství v průběhu budování socialistické ekonomiky a vědeckotechnického rozvoje a z toho plynoucí změny v nárocích na pracovní síly a ve mzdové úrovni, na kulturně podmíněné představy o „adekvátních“ ženských profesích apod.

Cílem přehledu není pokoušet se o vysvětlení zjištěných trendů a o jejich vztahení ke komplexu politických, ekonomických a sociálních změn, jimiž naše společnost v uplynulých dvaceti letech prošla. Jeho funkce je spíše *deskriptivní*; omezuje se proto jen na prezentaci a popis průběhu časových řad získaných z publikovaných i nepublikovaných statistik³ a na jejich extrapolaci – s tím, že celkovou analýzu vývoje zaměstnanosti žen v ČSSR bude třeba provést v jiné souvislosti, na základě podstatně širší a různorodější informační báze a s využitím nejen empirických, ale také kvalitativních historických postupů. Pro takový rozbor zde chceme poskytnout určitý výchozí materiál, i když nezbytně materiál dílčí a omezený.

Ještě však poznámku o *metodice*, kterou jsme při extrapolaci časových řad těchto ukazatelů použili, a o způsobu, jakým je třeba extrapolované hodnoty číst.⁴ Extrapolace byla provedena tak, že pro každou časovou řadu byl automaticky zvolen nejvhodnější ze tří možných základních typů trendu (lineární, exponenciální a logaritmický) a ten byl pak dále zpřesněn autoregresní transformací podle

zjištěné míry setrvačnosti ve vývoji řady (touto cestou byla získána střední varianta extrapolace označovaná dále jako „*mid*“ varianta). Parametry trendů byly odhadnuty metodou nejmenších čtverců a doplněny o výpočty obvyklých testovacích charakteristik.⁵ Hladina významnosti byla zvolena 0,05, hraniční body konfidenčního intervalu vytvořily maximální a minimální varianty vypočtené extrapolace označené v dalším „*maxi*“ a „*mini*“.

Jak jsme už uvedli, hodnoty získané extrapolací je třeba posuzovat se značnou rezervou; jsou získány v podstatě mechanickým prodloužením minulého vývoje jednotlivých ukazatelů a neberou tedy v úvahu kvalitativní změny, k nimž bude ve vývoji našeho národního hospodářství a v postavení ženy docházet, ani vztahy, kterými jsou sledované ukazatele navzájem spojeny. Nevyjadřují tedy očekávanou budoucnost, ale demonstrují jen eventuelní stav, do jakého by se sledované ukazatele mohly případně dostat, pokud by pokračovaly tendence z let 1954–1973. Protože tento předpoklad je zřejmě ne-realistický, může extrapolace plnit jen orientační funkci.

Vývoj úrovně zaměstnanosti žen v národním hospodářství ČSSR

Celkovou úroveň zaměstnanosti žen v národním hospodářství charakterizujeme pomocí tří ukazatelů, jejichž vývoj za léta 1954–1973 znázorňuje graf č. 1.

Časová řada prvních dvou uvedených indikátorů – *podílu žen pracujících v národním hospodářství z celkového počtu žen* a *z počtu žen v produktivním věku* – vystihuje, jak jsme uvedli, proces postupného vtažování ženské populace do pracovního procesu, či opačně, proces postupného vyčerpávání rezervoáru ženské pracovní síly.

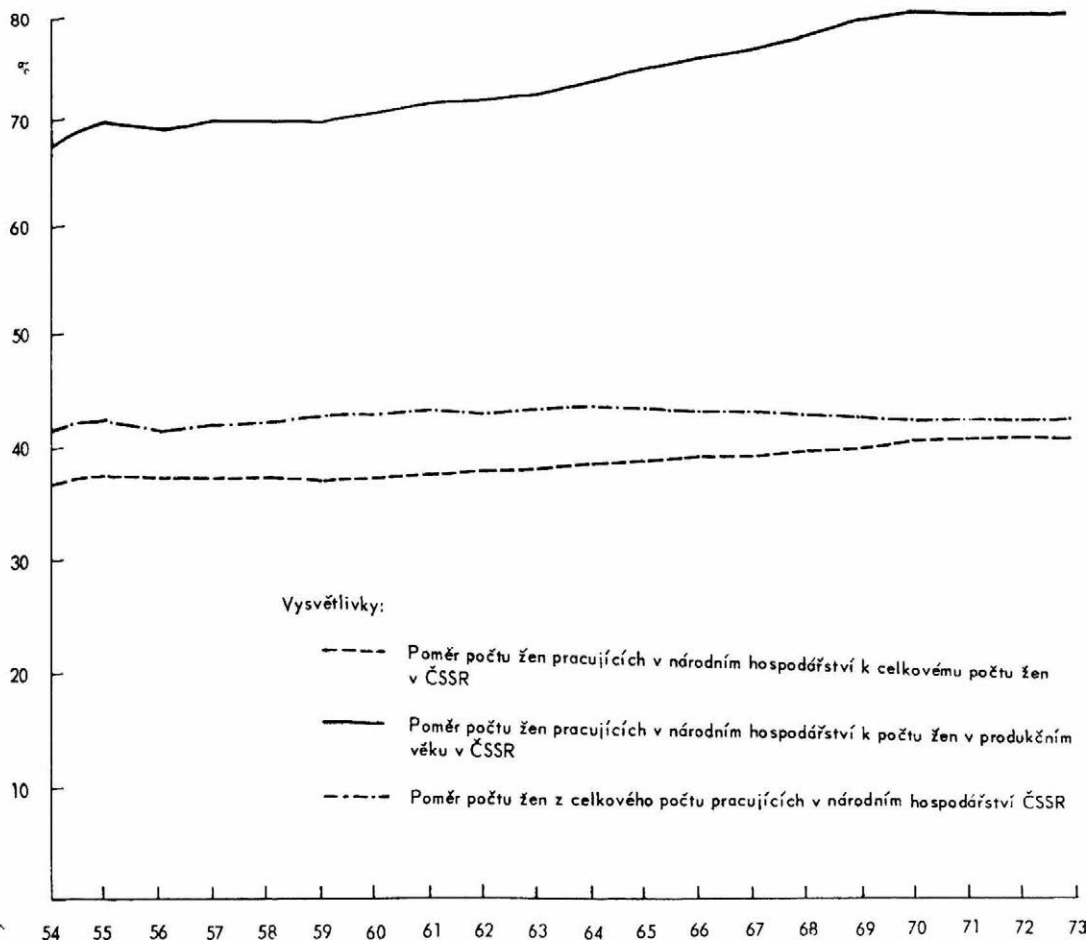
V roce 1954 pracovalo v národním hospodářství 37 % všech žen v ČSSR; po vzrůstu ukazatele v následujícím roce nastal v letech 1956–1960 pokles a stagnace, které však byly od roku 1961 vystrídány

³ Časové řady, které uvádíme, nejsou v tak hluboké retrospektivě běžně dosažitelné. Získali jsme je převážně výpisem z interních materiálů Federálního statistického úřadu v Praze.

⁴ Za metodickou pomoc v těchto otázkách děku-

jeme pracovnímu kolektivu ing. I. Šujana, CSc. z VVS, OSN v Bratislavě.

⁵ V tomto materiálu uvádíme pouze standardní odchylky k jednotlivým parametrům rovnice; čtenář je najde vždy pod příslušným parametrem.

již trvalým růstem. V roce 1973 již pracovalo v národním hospodářství 46 % všech žen a Československo tak dosáhlo jedné z největších zaměstnaností žen na světě. Absolutní roční přírůstek ukazatele činil 0,52 %, relativní přírůstek 1,27 %.⁶ Vysoká hodnota ukazatele dovoluje předpokládat, že jeho další růst je již omezen a že v dohledné budoucnosti je třeba počítat s dosažením prahu nasycenosti.

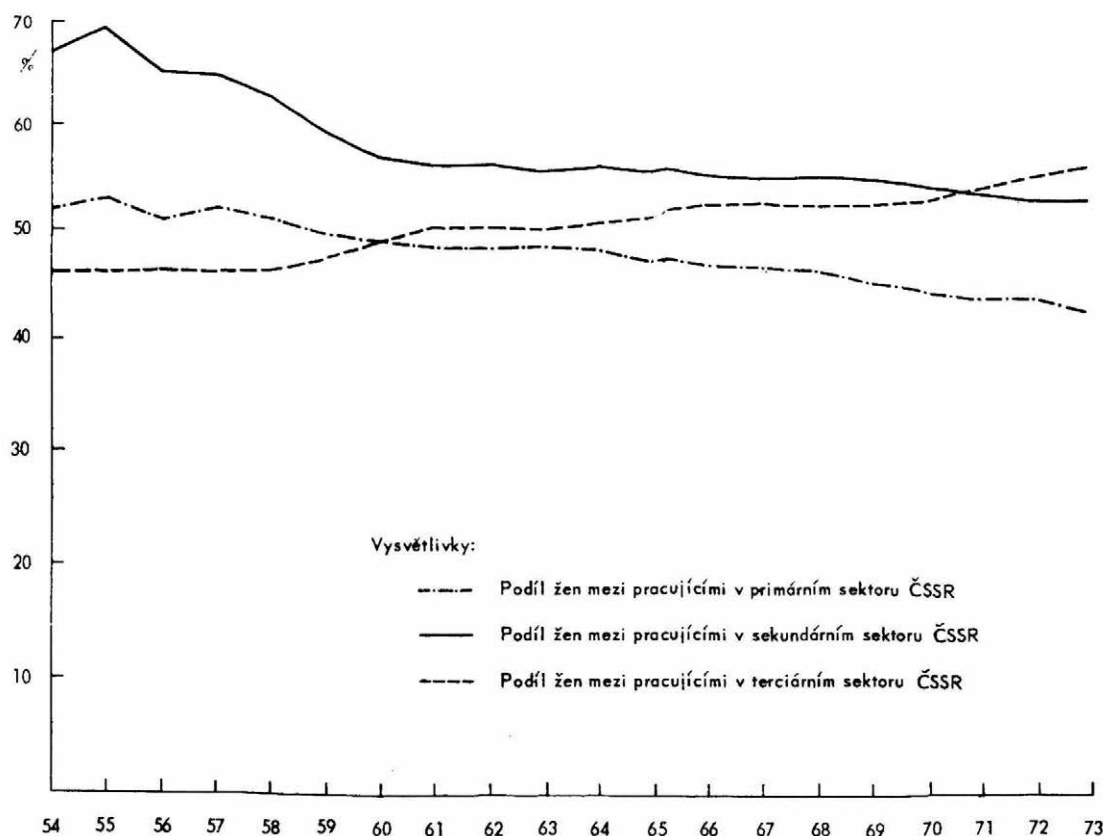
Tento předpoklad potvrzuje i průběh dalšího ukazatele, totiž podílu žen pracujících v národním hospodářství z celkového počtu žen v produkčním věku. Na počátku sledovaného období představoval

tento podíl 37 %, do konce padesátých let byl jeho vývoj kolísavý, kdežto od počátku šedesátých let již jednoznačně rostl. Maxima ve výši 41,8 % dosáhl v letech 1971–1972, v posledních letech sledovaného období stagnuje. Absolutní průměrný roční přírůstek byl 0,32 %, relativní přírůstek 0,73 %.

Třetí ukazatel naznačuje, jak se měnil podíl žen mezi všemi pracujícími v národním hospodářství ČSSR. Na počátku roku 1954 činil tento podíl 41,8 %, do konce padesátých let se pak jen mírně zvětšoval a teprve od roku 1960 má zřetelně rostoucí trend. Nejvyšší hodnoty 47,6 % dosáhl

⁶ Pomocí průměrného absolutního ročního přírůstku (resp. úbytku), který je dvacetiletým průměrem absolutních diferencí hodnot časové řady, a průměrného relativního ročního přírůstku (resp. úbytku), který je průměrem diferencí zrelativizovaných

vzhledem k hodnotě ukazatele ve výchozím roce 1954, jsme vyjádřili tempo vývoje hodnot ukazatele. Obě míry jsou rozhodující pro posouzení celkového vývoje časové řady (růst, pokles apod.) — nikoli tedy pro tvar regresní rovnice.

tento ukazatel na konci sledovaného období, poslední tři léta však již byla ve znamení zpomalujícího se růstu. Absolutní roční přírůstek činil průměrně 0,32 ‰, relativní 0,73 ‰.

Všechny tři uvedené ukazatele se zřejmě již přiblížily k hodnotám představujícím jejich objektivně podmíněnou hranici. I když v ČSSR ještě existují určité omezené zdroje ženských pracovních sil, které by bylo možné v příštích letech mobilizovat (máme na mysli některé oblasti Slovenska a část práceschopné populace v poprodukčním věku), nelze již pravděpodobně do budoucna s výrazným růstem celkové zaměstnanosti žen počítat.

Vývoj podílu žen v jednotlivých sektorech národního hospodářství⁷

Jednotlivé národohospodářské sektory se co do uplatnění ženské pracovní síly po celé sledované období lišily a odlišná byla i dynamika této ženské participace. Počáteční obraz s nejvyšším podílem žen v sekundárním sektoru (67,6 ‰) a nejnižším v sektoru terciárním (46,8 ‰) se postupně měnil ve prospěch terciárního sektoru; zaměstnanost žen v ostatních dvou sektorech postupně klesala. V roce 1960 se vyrovnal podíl žen v terciárním sektoru s jejich zastoupením v sektoru primárním, v roce 1971 došlo k vyrovnání

⁷ Údaje o jednotlivých sektorech jsme získali shrnutím dat za odvětví národního hospodářství. Do primárního sektoru byly zařazeny zemědělství a lesnictví. V sekundárním sektoru jsou zbývající výrobní odvětví — tj. průmysl, stavebnictví, spoje, MTZ, obchod a veřejné stravování a nákup zemědělských výrobků. Terciér tvoří celý soubor nevýrobních odvětví národního hospodářství. Toto čle-

nění, navazující na způsob konstrukce národohospodářských sektorů v práci *Demografie* autorů V. Srba, M. Kučery a L. Růžičky (Svoboda, Praha 1971, s. 182), není jediným možným přístupem. Jiné metodiky užila např. ve své nedávno publikované knize o zaměstnané ženě a rodině J. Bauerová (*Zaměstnaná žena a rodina*, Práce, Praha 1974, s. 47).

Tabulka 1. Extrapolace podílu žen mezi pracujícími sektory národního hospodářství ČSSR do roku 1990

Rok	Primární sektor			Sekundární sektor			Terciární sektor		
	Mini	Midi	Maxi	Mini	Midi	Maxi	Mini	Midi	Maxi
1978	43,8	45,1	46,4	48,3	51,9	55,5	60,4	62,0	63,5
1980	43,1	44,4	45,8	46,9	50,7	54,4	61,7	63,3	64,9
1983	42,0	43,4	44,8	44,9	48,8	52,8	63,6	65,3	67,0
1985	41,2	42,7	44,2	43,5	47,6	51,7	64,8	66,6	68,4
1990	39,3	41,0	42,6	40,2	44,7	49,2	68,0	69,9	71,9

se sektorem sekundárním. Na konci sledovaného období byl tedy v roce 1973 největší podíl ženských pracovníc v terciárním sektoru (58,8 %) a nejmenší v sektoru primárním (46,3 %); v sekundárním sektoru byla v tomto roce zaměstnanost žen 55,4 %.

Podíváme-li se na graf č. 2 z hlediska feminizace jednotlivých národohospodářských sektorů, můžeme v průběhu uplynulých dvaceti let vysledovat tyto trendy:

Primární sektor se stal sektorem nevýrazně maskulinizovaným; ukazatel vytrvale, i když nevýrazně klesal. Jeho absolutní průměrný roční úbytek činil 0,35 %, relativní úbytek 0,69 %. Ke stagnaci nebo lokálnímu růstu jeho hodnoty docházelo v letech 1955, 1957, 1966, 1967, 1970 a 1972.

Sekundární sektor se z výrazně feminizovaného stal sektorem s jen nevýraznou většinou ženských pracovníc. Hodnota ukazatele podstatně poklesla zejména do roku 1960, kdežto od té doby již její sešup tak markantní není; k jeho stagnaci nebo lokálnímu růstu docházelo v letech 1955, 1964, 1967, 1968, 1970. Absolutní roční úbytek ukazatele byl 0,62 %, relativní úbytek 1,0 %.

Terciární sektor se z nevýrazně maskulinizovaného stává sektorem stále výrazněji feminizovaným. Ukazatel vytrvale a poměrně výrazně rostl, lokální odchylky od trendu byly zaznamenány v letech 1957, 1962, 1963 a 1967. Absolutní roční přírůstek byl 0,68 %, relativní 1,21 %.

Tyto trendy se odrážejí i v extrapolaci uvedených ukazatelů,⁸ jejíž výsledky uvádí tabulka č. 1.

Extrapolace naznačuje další nevýrazný pokles v zastoupení žen v primárním sektoru, pokračování zřetelného poklesu v sektoru sekundárním, kde by podle toho v roce 1990 již většinu pracovníků měli tvořit muži, a výrazný růst ženské zaměstnanosti v sektoru terciárním.

Vývoj podílu žen ve vybraných odvětvích národního hospodářství ČSSR

Vývoj struktury ženské zaměstnanosti, který jsme dosud sledovali souhrnně za celé národohospodářské sektory, budeme nyní konkretizovat podle některých vybraných odvětví národního hospodářství; jako ukazatele opět užijeme podílu žen mezi pracujícími v daném odvětví. Z výrobních odvětví věnujeme pozornost průmyslu, stavebnictví, obchodu a veřejnému stravování, z odvětví nevýrobních dopravě, vědě a výzkumu, zdravotnictví a sociální péči, školství, kultuře a osvětě, soudnictví a správě. Graf č. 3 ukazuje pohyb ukazatele pro uvedená výrobní odvětví.

V průmyslu tvořily ženy na počátku sledovaného období 34,2 % pracujících a tento podíl vzrůstal po celou dobu téměř rovnoměrně, takže v roce 1973 dosáhl 44,6 %. Absolutní roční přírůstek činil 0,59 %, relativní 1,5 %. Extrapolací vze-

⁸ Extrapolace byla založena na těchto rovnicích:

a) pro primární sektor — byla vybrána klesající lineární funkce

$$y_t = 53,76 - 0,35t \\ (0,25) \quad (0,02)$$

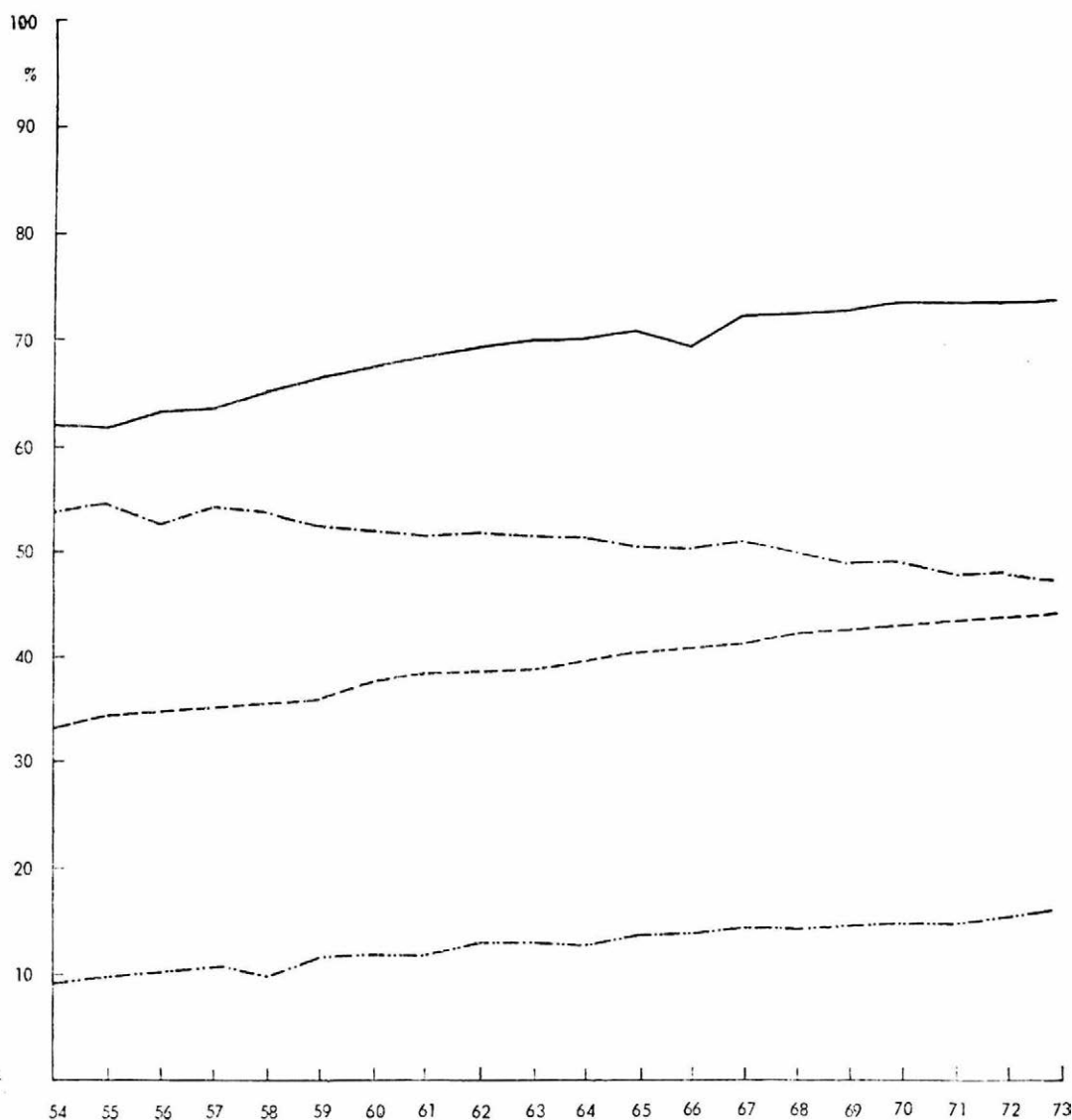
b) pro sekundární sektor — klesající lineární funkce

$$y_t = 12,97 - 0,12t + 0,8y_{t-1} \\ (0,69) \quad (0,058)$$

c) pro terciární sektor — rostoucí lineární funkce

$$y_t = 16,9 + 0,24t + 0,64y_{t-1} \\ (0,29) \quad (0,025)$$

GRAF 3: PODÍL ŽEN MEZI PRACUJÍCÍMI VYBRANÝCH VÝROBNÍCH ODVĚTVÍ NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ ČSSR 1954-1973

Vysvětlivky:

- Podíl žen mezi pracujícími v průmyslu ČSSR
- . - . - Podíl žen mezi pracujícími v zemědělství ČSSR
- Podíl žen mezi pracujícími ve stavebnictví ČSSR
- Podíl žen mezi pracujícími v obchodě a veřejném stravování ČSSR

stupného trendu⁹ jsme dostali tyto hodnoty:

	Mini	Midi	Maxi
1978	47,2	47,9	48,6
1980	48,3	49,0	49,7
1983	49,8	50,6	51,3
1985	50,9	51,6	52,3
1990	53,4	54,2	54,9

Ve stavebnictví představovaly ženy v roce 1954 9,2 % pracujících. Také zde jejich podíl rostl s výjimkou roku 1958 rovnoměrně, na konci sledovaného období vystoupil na 16,6 %. Absolutní roční přírůstek činil 0,36 %, relativní 2,9 %. Extrapolace¹⁰ vypadá takto:

	Mini	Midi	Maxi
1978	17,6	18,4	19,1
1980	18,3	19,1	19,9
1983	19,3	20,1	21,0
1985	20,0	20,9	21,7
1990	21,7	22,6	23,6

V zemědělství ČSSR tvořily ženy v r. 1954 54,0 % pracujících. V následujícím roce dosáhl tento podíl své nejvyšší hodnoty za celé sledované dvacetiletí — 55,0 %; od té doby počínají pak jeho hodnoty — s výjimkou let 1962, 1963, 1967, 1970 a 1972 — klesat až na 48,1 % v roce 1973. Absolutní průměrný roční úbytek byl 0,32 %, relativní činil 0,62 %. Extrapolaci dosavadního vývoje¹¹ jsme získali tyto hodnoty:

	Mini	Midi	Maxi
1978	45,8	47,2	48,6
1980	45,1	46,5	48,0
1983	44,0	45,6	47,1
1985	43,3	44,9	46,5
1990	41,6	43,3	45,0

Obchod a veřejné stravování patří tradičně k odvětvím s vysokou účastí žen; v roce 1954 zde tvořily 62,4 % pracujících. Po poklesu v následujícím roce začal mít vývoj ukazatele — s výjimkou let 1966

a 1972 — trvale rostoucí trend, až na konci sledovaného období vystoupila jeho hodnota na plných 75 %. Absolutní roční přírůstek byl 0,71 %, relativní 1,03 %. Extrapolace¹² ukazatele vyhlíží následovně:

	Mini	Midi	Maxi
1978	77,4	79,4	81,4
1980	78,7	80,7	82,7
1983	80,4	82,6	84,7
1985	81,6	83,8	85,9
1990	84,4	86,8	89,1

Souhrnně lze tedy konstatovat, že vývoj zaměstnanosti žen v letech 1954–1973 rozdělil sledovanou výrobní odvětví na dvě skupiny: v průmyslu, stavebnictví a v obchodě a veřejném stravování podíl žen vzrůstal, kdežto v zemědělství klesal. Původně nevýrazně feminizované zemědělství se ke konci sledované periody stává odvětvím s převahou mužů, zatímco zastoupení ženské pracovní síly v průmyslu se zvolna blíží paritnímu stavu; extrapolace naznačuje, že při zachování dosavadního vývoje by tento stav mohl nastat zhruba v roce 1983.

Nejrychlejší růst podílu žen (vyjádřený velikostí relativního přírůstku) zaznamenalo stavebnictví, kde však ženy tvoří jen malou část pracujících, nejméně roší jejich podíl v obchodě a veřejném stravování, kde je naopak zastoupení žen značně vysoké. V průmyslu, stavebnictví a zemědělství odpovídal vývoji podílu žen i vývoj absolutního počtu zde pracujících žen. V obchodu a veřejném stravování již tato korespondence tak přímá není; například pokles podílu žen v roce 1966 byl vyvolán skutečností, že z celkového přírůstku 12 tisíc pracovníků v tomto roce ženy představovaly pouze 1 tisíc.

Propočet ukazuje, že rozdíly mezi rychlostmi růstu zaměstnanosti žen v těch odvětvích, kde tento ukazatel vzrůstal, tj. v průmyslu, stavebnictví a obchodě, vět-

⁹ Extrapolace byla vypočtena na základě logaritmické funkce, která po autoregresní transformaci vypadala takto:

$$y_t = \ln(0,77 + 0,0047t + 0,45 e^{rt} - z)$$

(0,0021) (0,00017)

¹⁰ Pro extrapolaci byla vybrána rostoucí lineární funkce

$$y_t = 6,79 + 0,25 + 0,29y_{t-1}$$

(0,15) (0,0012)

¹¹ Extrapolace vychází z této klesající lineární funkce:

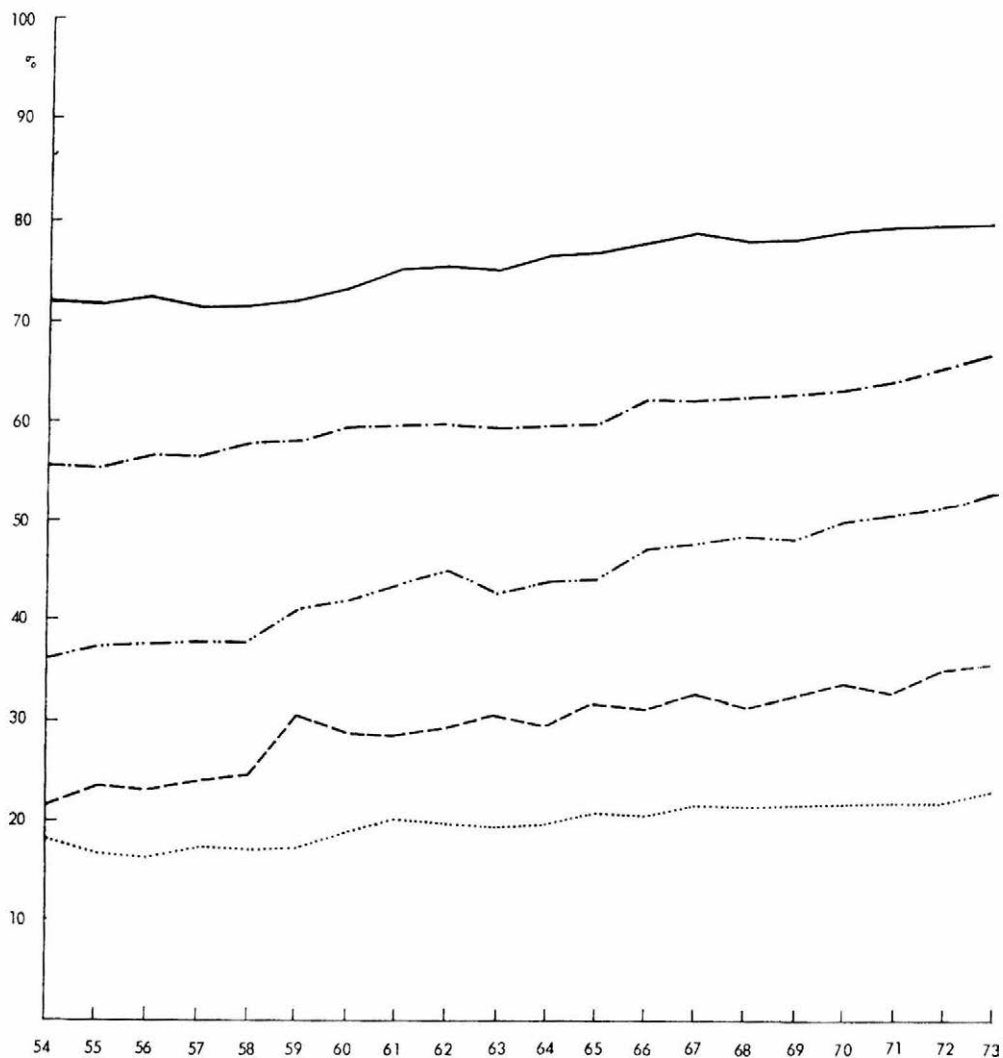
$$y_t = 55,19 - 0,32t$$

(0,27) (0,022)

$$y_t = \ln(1,05 + 0,0078t + 0,44 e^{rt} - 1)$$

¹² Výpočet extrapolace byl proveden na základě této logaritmické funkce:

$$(0,0084) (0,0007)$$

Vysvětlivky:

- Podíl žen mezi pracujícími v dopravě / výrobě / ČSSR
- Podíl žen mezi pracujícími ve vědě ČSSR
- Podíl žen mezi pracujícími ve zdravotnictví ČSSR
- · - · - Podíl žen mezi pracujícími ve školství ČSSR
- - - - - Podíl žen mezi pracujícími ve správě ČSSR

ně veřejného stravování, jsou ve všech případech statisticky vysoce významné.¹³ Vývoj podílu žen v pěti vybraných *nevýrobních* odvětvích ukazuje graf č. 4.

Poměrně nízký podíl žen v *nevýrobní dopravě*, který činil na počátku sledovaného období 18,4 %, během dalších dvaceti let nevýrazně vzrůstal a v roce 1973 dosáhl 22,6 %. Vývoj ukazatele byl značně kolísavý a přes celkově rostoucí trend zahrnoval i poměrně dlouhá období stagnace, resp. poklesu (1954–1959, 1961–1964). Absolutní průměrný roční přírůstek byl 0,3 %, relativní přírůstek 1,54 %. Extrapolací¹⁴ ukazatele byly získány tyto hodnoty:

	Mini	Midi	Maxi
1978	22,9	24,2	25,5
1980	23,5	24,9	26,2
1983	24,4	25,8	27,2
1985	25,0	26,5	27,9
1990	26,4	28,0	29,6

Křivka zaměstnanosti žen ve *vědě a výzkumu* je ze všech sledovaných odvětví nejrozkošnější; přes celkově rostoucí trend – v roce 1954 zde tvořily ženy 21,8 % pracujících, v roce 1973 již 35,5 % – je pohyb ukazatele poznamenán celou řadou výrazných lokálních výkyvů. Absolutní roční přírůstek ukazatele byl 0,66 %, relativní přírůstek 2,3 %. Extrapolace¹⁵ přinesla následující hodnoty:

	Mini	Midi	Maxi
1978	35,5	38,9	42,3
1980	36,7	40,2	43,7
1983	38,4	42,1	45,8
1985	39,6	43,4	47,3
1990	42,4	46,6	50,9

Zdravotnictví a sociální péče má již tradičně ze všech zde sledovaných odvětví vůbec nejvyšší zaměstnanost žen. Už na počátku analyzovaného období činil jejich podíl 72,4 % a do roku 1973 vzrostl na

celých 80 %. V prvních letech se sice projevila určitá stagnace, resp. i pokles podílu ženské pracovní síly, od roku 1958 však již tento ukazatel jednoznačně roste (s výjimkou dvou mírných poklesů na počátku šedesátých let). Absolutní roční přírůstek činil 0,49 %, relativní přírůstek 0,65 %. Extrapolace hodnot ukazatele vypadá takto:¹⁶

	Mini	Midi	Maxi
1978	81,6	83,2	84,8
1980	82,6	84,3	85,9
1983	84,1	85,8	87,6
1985	85,1	86,9	88,6
1990	87,5	89,4	91,4

Dalším z významně feminizovaných odvětví národního hospodářství ČSSR je *školsství, kultura a osvěta*. V roce 1954 zde ženy tvořily 55,8 % všech pracujících. V následujícím roce se projevila stagnace, od roku 1956, resp. 1957, můžeme však již hovořit o rostoucím vývojovém trendu. Nejvyšší hodnota ukazatele byla dosažena v roce 1973 a činila 67,4 %. Absolutní průměrný roční přírůstek byl 0,57 % a relativní 0,93 %. Extrapolace budoucích hodnot je poznamenána vlivem značného zrychlení růstu na konci sledovaného období.¹⁷

	Mini	Midi	Maxi
1978	67,9	69,3	70,7
1980	69,0	70,5	71,9
1983	70,7	72,2	73,8
1985	71,8	73,4	75,0
1990	74,6	76,3	78,1

Posledním odvětvím, jemuž věnujeme pozornost, je *správa a soudnictví*. Na počátku sledovaného období zde byla výrazná převaha mužských pracovníků – 63,6 % v roce 1954, na jeho konci začínají již v tomto odvětví nevýrazně převažovat ženy; v roce 1973 jich bylo 53,2 %. Až do roku 1958 ukazatel v podstatě stagnoval,

¹³ Při srovnání relativních temp růstu v průmyslu a ve stavebnictví pomocí t-testu je $t = 17,75$ ($t_{0,01} = 2,85$), v průmyslu a v obchodě včetně veřejného stravování je $t = 6,05$, ve stavebnictví a v obchodě včetně veřejného stravování $t = 11,41$.

¹⁴ Pro extrapolaci byla vybrána rostoucí lineární funkce, která po autoregresní transformaci dostala tuto formu:

$$y_t = 12,01 + 0,23t + 0,27y_{t-1} \\ (0,25) \quad (0,02)$$

¹⁵ Extrapolace vycházela z rostoucí lineární funkce $y_t = 18,08 + 0,51 + 0,21y_{t-1}$ (0,65) (0,054)

¹⁶ Extrapolace vychází z rostoucí lineární funkce $y_t = 31,33 + 0,23t + 0,56y_{t-1}$ (0,3) (0,025)

¹⁷ Extrapolace byla založena na rostoucí lineární funkci, která po autoregresní transformaci dostala tuto formu:

$$y_t = 34,01 + 0,37t + 0,38y_{t-1} \\ (0,27) \quad (0,022)$$

Tabulka 2. Pořadí vybraných národohospodářských odvětví podle zaměstnanosti žen v letech 1954, 1973 a podle extrapolace pro rok 1990

Odvětví	1954		1973		1990 ²⁰⁾	
	% žen	pořadí	% žen	pořadí	% žen	pořadí
Průmysl	34,1	6.	44,2	6.	54,2	5.
Stavebnictví	9,2	9.	16,6	9.	22,6	9.
Zemědělství	54,0	4.	48,1	5.	43,3	7.
Obchod a veřejné stravování	62,4	2.	75,0	2.	86,8	2.
Doprava (nevýrobní)	18,4	8.	22,6	8.	28,0	8.
Věda a výzkum	21,8	7.	35,5	7.	45,6	6.
Zdravotnictví a sociální péče	72,4	1.	80,0	1.	89,4	1.
Školství, kultura a osvěta	55,8	3.	67,4	3.	76,3	3.
Soudnictví a veřejná správa	36,4	5.	53,2	4.	67,9	4.

potom však nastoupil – s výjimkou let 1962 a 1968 – vzestupný trend, jehož strmost patří mezi sledovanými ukazateli zaměstnanosti žen k největším. Absolutní roční přírůstek byl 0,88 %, relativní přírůstek 2,0 %. Extrapolace vypadá takto:¹⁸

	Mini	Midi	Maxi
1978	54,7	57,3	59,9
1980	56,4	59,1	61,7
1983	58,9	61,7	64,5
1985	60,6	63,5	66,4
1990	64,7	67,9	71,1

Zaměstnanost žen tedy ve všech pěti sledovaných nevýrobních odvětvích rostla. Největší tempo (měřeno relativním ročním přírůstkem) vykazoval růst podílu žen ve vědě a výzkumu a ve správě a soudnictví; mezi oběma odvětvími jsme neshledali z tohoto hlediska statisticky významný rozdíl,¹⁹ takže rychlost růstu ukazatele lze v nich považovat zhruba za stejně vysokou. Naopak zbývající tři odvětví vykazovala ve srovnání s vědou a výzkumem co do zaměstnanosti žen růst statisticky významně nižší.

Jak jsme již konstatovali, převládala v průběhu sledovaného období ženská pracovní síla ve správě a soudnictví a při nezměněném trendu vývoje by mohla okolo roku 1990 nabýt téměř paritního zastoupení i ve vědě a výzkumu. Extrapolace rovněž naznačuje prohlubující se feminizaci tradičně ženských odvětví jako

je zdravotnictví – kolem roku 1990 by zde při nezměněném tempu 90 % pracovníků představovaly ženy, a školství, kde by k témuž datu ženy tvořily cca tři čtvrtiny pracovníků.

V tabulce č. 2 shrnujeme údaje o podílu žen ve sledovaných odvětvích ke třem časovým bodům: k roku 1954, 1973 a na základě extrapolace též k roku 1990.

Předložený přehled potvrzuje především obecně známou skutečnost, že ženy se uplatňují v jednotlivých národohospodářských odvětvích v nestejně míře; k nejvíce feminizovaným patří zdravotnictví, obchod a veřejné stravování, školství, kultura a osvěta, k nejméně feminizovaným stavebnictví a doprava. Jde o diferenciaci do značné míry zřejmě podmíněnou povahou práce v jednotlivých úsecích národního hospodářství. Během dvaceti let mezi rokem 1954 a 1973 zaměstnanost žen ve všech zde diskutovaných odvětvích – kromě zemědělství – rostla, i když ne všude stejným tempem. Porovnání stavu na začátku a na konci sledovaného intervalu však ukazuje, že základní diferenciaci odvětví podle podílu ženské pracovní síly nedoznala – opět s výjimkou zemědělství – od roku 1954 do roku 1973 zásadní změny; vyloučíme-li zemědělství, zůstává pořadí odvětví podle výše tohoto ukazatele v roce 1973 stejné jako v roce 1954 a nemění se ani extrapolace stavu pro rok 1990. Proud ženských pracovních sil vstupujících do národního hospodář-

¹⁸ Pro extrapolaci byla vybrána rostoucí lineární funkce:

$$y_t = 27,22 + 0,68t + 0,23y_{t-1} \\ (0,49) \quad (0,04)$$

¹⁹ $t = 1,29$ při $t_{0,1} = 1,73$.

²⁰ Za rok 1990 uvádíme údaje odpovídající střední variantě extrapolace vývoje let 1954–1973.

ství se tedy dělil do odvětví podle klíče, který alespoň zhruba odpovídal již existující struktuře zaměstnanosti žen. Soudíme však, že v budoucnosti — v souvislosti s nasycením nejvíce feminizovaných odvětví, s pokračující mechanizací a s dalšími proměnami kvalifikační struktury ženské pracovní síly — se tato situace bude pozvolna měnit.

Výraznou výjimku z celkového trendu představovalo *zemědělství*, kde zaměstnanost žen klesala. Sestupný trend ukazatele je zde výrazem skutečnosti, že při celkově se snižujícím počtu pracovníků v tomto odvětví pokračoval úbytek žen podstatně rychleji než úbytek mužů. Mezi příčinami je pravděpodobně možné hledat postupující mechanizaci zemědělské práce a z ní plynoucí změny kvalifikačních požadavků; nové kvalifikační nároky v zemědělství brzdí úbytek mužské pracovní síly podstatně více než úbytek pracovní síly ženské.

Závěr

Pomocí vybraných časových řad jsme ilustrovali rostoucí úroveň zaměstnanosti žen v naší společnosti a vývoj struktury této zaměstnanosti z hlediska sektorů a odvětvového členění národního hospodářství. Tato data výmluvně dokumentují úspěchy socialistické společnosti při řešení nejdůležitějšího předpokladu faktického zrovnoprávnění ženy, totiž její ekonomické emancipace. Současně skutečnost, že v řadě odvětví dosahuje podíl žen již parity, že některá další odvětví se stávají převážně ženskou záležitostí a že růst podílu ženských pracovních sil zřejmě ještě není zcela ukončen, potvrzuje nezbytnost dále zlepšovat pracovní i životní podmínky pracující ženské populace. Uvedený stav a zjištěné vývojové tendence je třeba respektovat jak v řízení dalšího ekonomicko-sociálního rozvoje uvedených sektorů a odvětví národního hospodářství, tak i v plánování sociálních opatření ulehčujících ženám plnění jejich nezastupitelných funkcí při reprodukci obyvatelstva, výchově dětí a v rodině.

Резюме

Форет М. - Иллнер М.: Развитие занятости женщин в народном хозяйстве ЧССР за 1954—1973 гг. в свете избранных статистических показателей

В статье приводятся результаты анализа развития некоторых статистических показателей о занятости женщин в отраслях и секторах народного хозяйства ЧССР. На основании экстраполяции имеющихся данных получены предположительные данные до 1990 г. Уровень занятости женщин характеризуется следующими данными:

1. долей женщин, занятых в народном хозяйстве к общей численности женщин,
2. долей женщин, занятых в народном хозяйстве к общей численности женщин в трудоспособном возрасте,
3. долей женщин среди занятых в народном хозяйстве.

Структуру занятости женщин мы рассматривали на основании следующих показателей:

1. доля женщин среди трудящихся первичного сектора
2. доля женщин среди трудящихся вторичного сектора
3. доля женщин среди трудящихся третичного сектора
4. доля женщин среди занятых в промышленности
5. доля женщин среди занятых в строительстве
6. доля женщин среди занятых в сельском хозяйстве
7. доля женщин среди занятых в торговле
8. доля женщин среди занятых на транспорте (в непронзводственной сфере)
9. доля женщин среди занятых в науке и исследованиях
10. доля женщин среди занятых в здравоохранении и социальном обеспечении
11. доля женщин среди занятых в народном образовании
12. доля женщин среди занятых в управленческом аппарате и судопроизводстве.

Полученные результаты не только доказывают успехи социалистического общества в решении основной предпосылки фактического равноправия женщины — ее экономического освобождения, но в то же время указывают и тенденции, с которыми необходимо считаться при планировании социальных мер, облегчающих женщинам их незаменимые функции в воспроизводстве населения, воспитании детей и в семье.

Summary

Foret M. — Illner M.: Employment of Women in Czechoslovakia — Its Development in 1954—1973 in the Light of Selected Statistical Indicators

The paper gives information about an analysis of the development of the values of certain statistical indicators of women's employment in branches and sectors of Czechoslovak national economy. By extrapolating past development, we obtained values up to 1990. The level of women's employment was characterized by:

1. the proportion of women working in national economy in the total number of women,
2. the proportion of women working in national economy in the total number of women in productive age.
3. the proportion of women among working people in national economy.

The structure of women's employment was studied on the basis of the following indicators:

1. Proportion of women among workers in the primary sector.
2. Proportion of women among workers in the secondary sector

3. Proportion of women among workers in the tertiary sector
4. Proportion of women among workers in industry
5. Proportion of women among workers in the building industries
6. Proportion of women among workers in agriculture
7. Proportion of women among workers in commerce
8. Proportion of women among workers in transport (non-production units)
9. Proportion of women among workers in science and research
10. Proportion of women among workers in health service and social welfare
11. Proportion of women among workers in the educational system
12. Proportion of women among workers in the judiciary and administration

The results obtained not only demonstrate the success achieved by the socialist society in solving the most important precondition of a factual equality of men and women — i.e. the women's economic emancipation — but simultaneously disclose tendencies that must be taken into account in planning social measures helping the women to fulfil their irreplaceable functions in the reproduction of the population, in bringing up children and in the family.